

als een serie vorstenportretten, waarbij ieder portret een bepaald aspect van het vorstelijk gezag belichtte. De vorsten blijken echter in hoofdzaak graven van Holland te zijn, waarbij de schrijfter vooral hun aanspraken op Friesland toelicht. Dat doet toch vreemd aan in een boek dat over koningen heet te gaan.

De bundel wordt afgesloten met een beschouwing van de zogenaamde Kattendijke-kroniek door Karin Tilmans. Deze kroniek stamt uit de vijftiende eeuw en was ooit in het bezit van de familie van Brederode. Zij bevat een uitvoerige verhandeling over Trojaanse koningen, zes van de 'Negen besten' (de drie oudtestamentische helden ontbreken), maar 'vervalt' aan het einde toch weer tot een overzicht van de graven van Holland. Volgens Tilmans bood de kroniek een handvat voor de Brederodes om op grond van koninklijke afstammingsmythes aanspraken te maken op de Hollandse graventitel. Dat is intrigerende stof; gelukkig wordt er gewerkt aan een editie van deze kroniek, die nu nog in privébezit is.

De titel *Koningen in kronieken* dekt al met al niet de lading van de bijdragen, maar dat is niet het grootste gemis. Tegenwoordig worden kronieken meer op interdisciplinaire wijze bestudeerd, zo wordt in het woord vooraf van R. E. V. Stuip en C. Vellekoop en de algemene beschouwing van H. B. Teunis terecht gesteld. Het gaat niet alleen meer om de tekst maar ook om de lezer die indertijd de kroniek las. Dit aspect krijgt in de hier besproken artikelen echter nauwelijks aandacht. Wij zouden bijvoorbeeld graag willen weten in hoeverre de Karolingische koningen al die annalen kenden. Heraut Beyeren verbaasde zich erover dat de Hollandse ridderschap verzuimde om graaf Willem II te hulp te schieten tegen de Friezen. Hij stelde dat de ware vorst een binnenlands beleid diende te voeren dat interne stabiliteit bevorderde. Hoe zou zijn broodheer Willem VI — volop in conflict met Jan van Arkel — over dergelijke passages gedacht hebben? Hoeveel mensen hebben nu eigenlijk de werken van Van Velthem en de Kattendijke-kroniek gelezen toen zij 'vers van de pers' waren? Dat zijn vragen die niet zo eenvoudig zijn te beantwoorden, maar wat meer aandacht voor de middeleeuwse lezer had deze moderne lezer toch wel wenselijk gevonden.

M. J. van Gent

R. van Caenegem, A. Demyttenaere, L. Devlieghe, *De moord op Karel de Goede door Galbert van Brugge* (Historische reeks XXXVI; Leuven: Davidsfonds, [1999], 280 blz., Bf 795,-, ISBN 90 6152 686 8).

In de vroege ochtend van 2 maart 1127 werd Karel de Goede, sinds 1119 graaf van Vlaanderen, vermoord terwijl hij in de Brugse Sint-Donaaskerk in gebed was verzonken. De daders waren leden van de Erembaldclan, sinds twee generaties de meest invloedrijke groep in het graafschap, met hoge posities in het grafelijk bestuursapparaat. Het hoofd van de clan was Bertulf, proost van Sint-Donaas en kanselier van Vlaanderen. Hij en zijn familie hadden vele politieke vijanden, die niet nalieten te wijzen op de misdadige wijze waarop de eerste Erembald indertijd burggraaf van Brugge was geworden, en nog erger, op hun onvrije status: ondanks hun maatschappelijke positie waren de Erembalden juridisch gezien onvrij, horigen van de graaf. Toen Karel besloot om de al te machtig geworden clan aan te pakken, was zijn lot bezegeld. De wanhopige Erembalden besloten hem te doden.

De aanslag was het begin van een tumultueuze periode in Vlaanderen. De Erembalden hadden teveel vijanden om politieke munt te kunnen slaan uit het ontstane machtsvacuüm. Na de eerste verwarring werden zij in de Brugse burcht en kerk belegerd, gevangengenomen en terechtgesteld. Onder druk van de Franse koning werd nu de opvolging van de kinderloos

gestorven Karel geregeld, en in april werd Willem Clito ingehuldigd als de nieuwe landsheer. Deze maakte zich echter al snel impopulair bij zijn onderdanen, met name bij de bewoners van de invloedrijke grote steden. De groeiende onvrede culmineerde in februari 1128 in een Gentse revolte, die al spoedig uitliep in een regelrechte burgeroorlog, waarbij de opstandelingen Diederik van de Elzas als tegengraaf naar voren schoven. In de strijd leek Willem de overhand te krijgen, totdat hij onverwachts sneuvelde onder de muren van Aalst, waarna Diederik in het graafschap kon opvolgen. Bij de opstand speelden allerlei factoren mee, maar het meest opvallende is toch wel dat nu, voor het eerst in de Middeleeuwen, door de Vlaamse steden de opvatting van de volksovereïniteit werd verwoord: zij stelden dat de politieke macht gebaseerd moest zijn op een pact tussen vorst en onderdanen, welke laatsten hun heer ter verantwoording konden roepen en zelfs konden afzetten wanneer hij zich niet aan het contract hield. In die zin vormden de gebeurtenissen van 1128 een voorbode van de nieuwe tijd.

Van dit alles zijn wij bijzonder goed op de hoogte dankzij één man, Galbert van Brugge. Galbert was een clericus, een ambtenaar van het grafelijk bestuursapparaat te Brugge. Toen de moord op Karel werd gepleegd, begon hij van dag tot dag de gebeurtenissen op te tekenen. Later heeft hij deze aantekeningen enigszins bewerkt, maar daarbij hun originele vorm (gelukkig voor ons) grotendeels gehandhaafd. Het resultaat was een voor de Middeleeuwen volstrekt uniek document, een persoonlijk dagboek in de moderne zin van het woord. Via dit werk, geschreven door een man die, gezien de aard van zijn ambtelijke functie, goed opgeleid, intelligent, opmerkzaam, welingelicht en zeer betrokken was, zijn we op een directe wijze getuige van het verloop van het drama. Galberts boek vormt zo niet alleen onze verreweg belangrijkste bron voor de politieke gebeurtenissen van 1127-1128, maar ook voor de sociaal-economische factoren die meespeelden. Tevens geeft het ons een direct zicht op de geesteshouding van de Vlamingen van de vroege twaalfde eeuw. We lezen over hun obsessie met eer en schande, die mensen tot moord kon drijven, over hun inventieve wreedheid waarmee zij misdadigers en tegenstanders martelden en ter dood brachten, over hun bijgelovigheid waarmee in de burgeroorlog priesters van beide kampen trachtten de tegenstanders te beheksen, maar ook over hun gevoel voor humor: wanneer Willem Clito in Sint-Omaars wordt ingehaald als nieuwe graaf, wachten jongelui hem bij de poorten op, met pijl en boog quasi gereed tot de strijd, met de eis dat Willem hun oude voorrecht zou bekrachtigen, inhoudende dat zij vrijelijk vogeltjes mochten vangen en op vossen en eekhoorns jagen. Schertsenderwijs willigt Willem dit verzoek in, en onder applaus stoeit hij met de knapen en pakt hun standaard en banier af. Galbert beschrijft alles levendig, soms spottend of sarcastisch, soms met de pen gedoopt in gal, meestal ernstig.

Het meest opmerkelijke aan Galberts werk is evenwel dat we erin kennismaken met de gedachten en gevoelens van de auteur zelf. In die zin kunnen we het met recht het eerste egodocument in de westerse geschiedenis noemen. Galbert was geschokt door de brute moord op zijn heer en meester, graaf Karel, en door de volgende ondergang van de Erembalden. Als gelovig middeleeuwer kon hij niet anders dan achter die gebeurtenissen de straffende hand van God zien. De gevallen moesten dus hebben gezondigd. Voor Galbert waren de misdaden van de Erembalden duidelijk genoeg, maar de zonde van graaf Karel, in zijn ogen het voorbeeld van een goed vorst, liet zich niet zo gemakkelijk beredeneren. Uiteindelijk kwam Galbert tot de conclusie dat Karels ondergang te wijten was geweest aan de onrechtmatige manier waarop zijn voorvader Robert de Fries indertijd het graafschap had geïsurpeerd. Als gevolg van deze denkwijze moest Galbert graaf Willem, de opvolger van Karel, dan wel zien als de door God voorbeschikte en rechtmatige heer. Toen evenwel een jaar later Willem stierf aan de verwonding door een verdwaalde speer en werd opgevolgd door zijn rivaal Diederik, stortte die hele gedachtenconstructie in elkaar. Galbert kon het niet opbrengen nogmaals een verklaring te

zoeken voor deze nieuwe wending, en sloot zijn werk af op een toon van onzekerheid en vertwijfeling.

Galberts boek is nu in vertaling in een fraaie editie uitgegeven, of liever heruitgegeven: in 1978 was dit werk al in een meer luxueuze vorm verschenen bij het Mercatorfonds. In het nieuwe boek is echter veel veranderd. Allereerst is de inleiding uitgebreid, waarin Raoul van Caenegem op meesterlijke wijze de achtergronden van de gebeurtenissen en van de auteur belicht. Hij staat nu bijvoorbeeld meer dan in de eerste editie stil bij de sociaal-economische fenomenen van de twaalfde eeuw, die zo bepalend waren voor het verloop van het drama. Nieuw is ook een passage over de rol van de vrouw in Galberts werk (56-58), een teken dat de moderne ontwikkelingen binnen het vak aan de historicus Van Caenegem bepaald niet zijn voorbijgegaan. Eveneens omgewerkt is een opstel van Luc Devliegher over de topografie van Brugge, zoals die uit Galberts werk en uit opgravingen is te reconstrueren. De beste reden voor de heruitgave vormt evenwel de volledig herziene vertaling van Galberts boek door Bert (en niet Albert, zoals het omslag meldt) Demyttenaere. Die vertaling van het latijn van Galbert is een prestatie van formaat. Demyttenaere is erin geslaagd een heldere en toegankelijke tekst te schrijven, in een zuidelijk idioom dat de Noord-Nederlanders onder ons prettig in de oren klinkt, zonder dat hij evenwel enige concessie heeft gedaan aan de wetenschappelijke integriteit, eerste vereiste bij een vertaling van een historische bron. Dat de tekst van het latijnse origineel ontbreekt, hoe jammer ook voor de geschoolde mediëvist, is in zulk een uitgave begrijpelijk. Een beknopte bibliografie en registers van persoons- en plaatsnamen completeren dit boek, dat rijkelijk is voorzien van illustraties.

J. W. J. Burgers

H. Brinkman, J. Schenkel, ed., *Het handschrift- Van Hult hem Hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek van België, 15.589-623* (Middleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden VII, i-ii; Hilversum: Verloren, 1999, 1295 blz., f137,-, ISBN 90 6550 060 X (2 banden)).

Het handschrift-Van Hulthem wordt sinds lang erkend als één van de belangrijkste handschriften van de Middelnederlandse letterkunde. In zijn oorspronkelijke staat (vroeger omvatte het minstens 278 papieren folio's, nu nog 241) telde het handschrift niet minder dan 214 titels. Indien men bovendien alle korte teksten afzonderlijk rekt, komt men tot een totaal van 725 teksten. Deze omvangrijke verzameling is gekenmerkt door een grote verscheidenheid: men vindt er teksten over stad en hof, wereldlijk en geestelijk materiaal, proza en rijm, lang en kort door elkaar. Men heeft hier een ware staalkaart van wat er rond 1400 aan literatuur voorhanden was, met rijmspreuken, sproken, gebeden in rijm en proza, toneelteksten, liederen, epische teksten, berijmde liefdesbrieven, een kroniekje, een leerdicht, een orakelboek en een routebeschrijving voor de pelgrimsreis naar Compostella. Hoewel van bijna alle teksten reeds uitgaven bestonden, is dit de eerste integrale editie van het hele handschrift volgens een uniform uitgavesysteem.

De oorspronkelijke functie van het handschrift staat nog steeds ter discussie, maar het staat wel vast dat de codex rond 1400 door één kopiist werd vervaardigd in een Brabantse stad (Leuven of Brussel). Dankzij de grote verscheidenheid van de collectie is het een rijke bron voor de historicus met belangstelling voor de laatmiddleeuwse stedelijke mentaliteit. Vooral de didactische werken, de verzamelingen spreuken en de sociaal-kritische satirische teksten zijn hiervoor van belang. Voor de meer traditionele historicus heeft het handschrift-Van Hulthem